

Scheiber Sándor—Zsoldos Jenő

ISMERETLEN MIKSZÁTH-LEVELEK

Az itt közlésre kerülő Mikszáth-levelek címzettjei: Milkó Izidor és Wölfner József.

I.

Milkó Izidor (1855—1932)¹ neve ma már tompán és visszhangtalanul cseng. A múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben azonban szívesen olvasott tárcairó volt. Jónévének értékedezetét ötletessége és megfigyelő képessége, műveltsége és könnyed elbeszélő modora biztosította. Azok közé az írók közé tartozott, akiknek pályakezdő lendülete nem jósolt tiszavirág-életű írói sorsot. És mégis: Milkó a kilencvenes évek végére már kihullott az irodalmi élet sodrából. 1899-ben már nem akadt kiadója.² Későbbi köteteknek megjelentetését előfizetők gyűjtése útján maga vállalta.³

Mikszáth Kálmán ismeretsége Milkóval a fiatal pesti írók társaságában kezdődhetett. Mikszáth 1873—78 között Pesten élt.⁴ Ezekben az években ugyancsak a fővárosban tartózkodott a szabadkai születésű Milkó is. Itt végezte jogi tanulmányait, s lett 1875-ben a Fővárosi Lapok munkatársa. Vadnay Károly azzal a megbízással szerződött, írjon tárcákat s olyan vasárnapi leveleket, amelyeknek tárgyát az országgyűlési mozzanatok adják.⁵ A két író találkozhatott a lap szerkesztőségében. Ide dolgozott a hetvenes évek közepén Mikszáth, Milkó, Borostyáni Nándor, Gáspár Imre. Közös asztal mellett ülhettek az irodalmi ellenzék kávéházában, a Váci utcai Koronában. Ide járt Mikszáth,⁶ itt szövődött a barátság Milkó és Mikszáth, Milkó közös barátja, Gáspár Imre között.⁷ Milkó így ír visszaemlékezésében Gáspárhoz való viszonyáról: Barátságunk „ha nem is lett »sírirtató«, mindkét részről őszinte volt. Csak kávéházi barátság maradt . . . Egy ideig sűrűn találkoztunk a Váci-uccai Koronában”.⁸ Mikszáth így érzékelteti Szabadkán c. tárcájában Milkóhoz fűződő személyes kapcsolatának tartalmát: „Mint telivér turista (addig is, míg Milkó Izidor barátom Baedekert írva kedvenc szülővárosa nevezetességeiről) elmémbe idéztem vissza mindazokat, amik e derék városhoz részint mint tradíciók, részint mint ráfogások, vagy tények tapadnak.”⁹

Milkó egy ideig Pest és Szabadka között próbálta megosztani életét, majd a nyolcvanas évek elején véglegesen szülővárosában telepedett meg. Kapcsolatait azonban továbbra is szívesen ápolta a pesti írói világgal. Erről tanúskodik széleskörű levelezése is. Csonka tartalmú levelesládája az Országos Rabbiképző Intézet könyvtárába került. A levél-hagyaték Mikszáth-csomagjában 5 levelet, 1 egy mondatos levelezőlapot, 1 az író megjegyzését tartalmazó nyomtatott felhívást és 1 litografált körlevelet találunk. A levelek egyrészt Mikszáth szellemes stílusművészetének ismeretéhez adnak egy-egy vonást és nekilendülő új pesti életének egy-két pillanattal rögzítik, másrészt fenntartás nélkül közvetítik elismerését Milkó írói értékei iránt. Felkéri, legyen a Pesti Hírlap munkatársa; ő maga közreműködést vállal a Milkó szerkesztette

¹ NÉGYESY LÁSZLÓ: Pallas Lexikon. XII. 668.; SZENNYEI: Magyar írók VIII. 1409—11.; It. 1932. 93.; Bácsmezei Napló. 1932. április 23. 5—6. Kalandya. 1934. 9. sz.

² Magyarország. 1899. január 21. 10. 1.

³ Bácsmezei Napló. 1924. április 2. 1. 1.

⁴ KIRÁLY ISTVÁN: Mikszáth Kálmán. Budapest, 1952. 13.

⁵ Vadnay Károly levele Milkóhoz az ORI könyvtárában. A levelezőlapon Milkó pesti címe: IV. ker. Kishíd utca 5. II. em. Vö. MILKÓ IZIDOR; Vadnay Károly és a Fővárosi Lapok. Nyugat. 1924. 1. 179—90.

⁶ KIRÁLY ISTVÁN i. m. 13. 38.

⁷ SZIKLAY LÁSZLÓ: A századvég ellenzéki irodalmának történetéből. Gáspár Imre. Budapest, 1955. 97.

⁸ Bácsmezei Napló. 1929. december 22. 17. 1.

⁹ Szegedi Napló. 1880. 206. sz. Szeged Könyve I. Mikszáth Kálmán Munkái. Hátrahagyott iratok: Sajtó alá rendezte RUBINYI MÓZES. Budapest, 1914. 38. kötet. 226. — Minden bizonnyal Mikszáthnak e gondolati indítékából használta később Milkó a Baedeker álnévet.

Bácskai Közlönyben. Erre utal Mikszáth üzenete annak a nyomtatott felhívásnak Milkóhoz címzett példányán, amelyben Borostyáni Nándor és Mikszáth Kálmán a Magyarország és a Nagyvilág dolgozótársai közé szólítják a magyar írókat. A levél így hangzik:

Budapest, 1882. október havában.

Tisztelt Uram!

December elejétől átvesszük a „Magyarország és a Nagyvilág” szerkesztését.

Olyan lapot akarunk adni, a minőt csak lehet magyar irodalmi erőkkal.

Azon kérelemmel értesítjük erről, szíveskedjék bennünket irodalmi működésével támogatni, minél előbb s minél gyakrabban.*

Borostyáni Nándor

Kiváló tisztelettel

Mikszáth Kálmán

Mikszáth az aláírások és a jegyzetszöveg közé ezt a kölcsönös munkatársi viszonyra célzó mondatot írta: Kéz kezet mos uram! M. K. A három részre összehajtott levél külső középső lapjára Mikszáth maga írta rá a címet: Tekintetes Dr. Milkó Izidor úrnak Szabadka. Az új felelős szerkesztők beköszöntőjükben közlik azoknak a munkatársaknak nevét, akik „már tényleg dolgozatot írnak vagy adtak át lapunk számára”.¹⁰ Kőztük van Milkó Izidor neve is.¹¹

Milkót betegsége, külföldi utazásai elvonják a termékeny irodalmi munkásságtól. Szabadka meg éppenséggel megtörte alkotó vágyát. Kultúrszeretetének tartalmát mindenekelőtt a könyvgyűjtés, az irodalom népszerűsítése, felolvasások rendezése, szülővárosa közművelődési viszonyainak megjavítása, előfizetők gyűjtése jelenti. Vajda János költeményeinek kiadása érdekében 1886-ban fáradhatatlanul mozgósítja jöembereit.¹² Bródy Sándor hozzá fordul Fehér Könyve gyűjtőiveivel 1901-ben.¹³ Irodalomtámogató magatartását jól ismerik íróársai. Így kerül hozzá az a litografált körlevél, amelyben őt is felkéri, hogy a Mikszáth főszerkesztésében megjelenő Országos Hírlap részére előfizetőket szerezzen:

Kedves Barátom!

Atyafiságos jóindulattal ajánlom gratiádba Mikszáthunk vállalkozását. Lapja olyan lesz, hogy más napi lapnak tartását fölöslegessé teszi: politikai tartalmát garantírozza az ő egészséges, igaz, magyar, szabadelvű temperamentuma mellett a körülötte csoportosuló független parlamenti erők serege; — ragyogó költészete, s mindent feledtető humorával pedig a hölgyközönség igényeit is kielégítendő. —

Tájékoztatásul itt küldöm az „Országos Hírlap” programját, és kérlek, hogy az ahhoz csatolt előfizetési íven mindazokat aláíratni szíveskedjél, a kiket vállalkozásunknak megnyerhetsz.

Budapesten, 1897. október havában.

Kiváló tisztelettel
igaz barátod
Lipcsy Ádám¹⁴

Mikszáth politikai napilapjának első és második száma közli a szerkesztőség tagjainak, a belső dolgozótársaknak névsorát, s közzéteszi a külső munkatársak névjegyzékét is.¹⁵ Milkó nevét nem találjuk benne.

* Kéziratok nevünkre címezve nádor-utca 7. sz. intézendők. A tiszteletdíjak a kéziratok átvételekor fizettetnek.

¹⁰ Magyarország és a Nagyvilág. 1882. december 3. 787. l.; Pesti Hírlap. 1882. december 3. 18. l.

¹¹ Milkó 1883 végéig csak két írásával szerepel a lapban: Csóktörténet. * Lapalji jegyzet: *Szerzőnek „Dívatok” című kötetéből (Magyarország és a Nagyvilág. 1883. 395.); A Zsongli-minisztérium. (Uo. 775.). Ez utóbbihoz l. Bács megyei Napló. 1925. március 22. 17. l.

¹² Vö. kiadványunkkal: Vajda János levelei Milkó Izidorhoz. Budapest, 1958. (Irodalomtörténeti Füzetek 15.)

¹³ Bródy Sándor levele az ORI könyvtárban.

¹⁴ Az Országos Hírlap felelős szerkesztője. L. róla SZINNYEI: Magyar írók VII. 1245. l. A Szegedi Napló huszonöt éve. 1878–1903. Jubiláris emlékmű a munkatársak írásaival és arcképeivel. Szeged, 1904. 36–7.

¹⁵ Országos Hírlap. 1897. november 20. 5. l., november 21. 17. l.

A szabadkai Szabad Lyceum Egyesület irányító szerepet játszott a város művelődési életében. Népszerűsítő előadásait és tudományos felolvasásait lelkes közönség hallgatta.¹⁶ Midőn az ország Mikszáth negyvenéves írói jubileumát ünnepelte, a szabadkai Mikszáth-ünnepet Milkó mint az egyesület elnöke gondos körültekintéssel készítette elő és rendezte meg. A helyi előadók mellé meghívta a városnak ez idő tájt már híresedő költő-születőjét, Kosztolányi Dezsőt.¹⁷ Mikszáth kedveskedő hangon köszöni meg az ünnepeltetést. Levelében szívesen újítja meg kettőjük fiatalkori ismeretségének emlékét.

A levelek írásának kikövetkeztetett időpontját szögletes zárójelbe tettük. A hiányzó ékezeteket és vesszőket pótoltuk.

1.

Tisztelt barátom!

Eisenstädterné Zsótér Ilonának,¹⁸ kit ön is ösmer,¹⁹ születésnapjára, egy kis albumot adunk ismerősei, a melynek egy egy jó mondatot ír a lapjára az ember.

Nem vitatkozom a fölött, hogy van-e ebben a dologban „chic” vagy nincs — az az egy azonban bizonyosnak látszik előttem, hogy önt nem hagyhatjuk ki, — mert szellemdús lapokra is szükség van.

Ide zárom az önét, kérve azt kitöltve posta fordultával elküldeni.

Igaz tisztelője
Mikszáth Kálmán

[1879 v. 1880 márc.—ápr.]²⁰

¹⁶ Bácsmezei Napló. 1910. március 6. 4. l. — Az egyesület jelentőségének méltatását l. uo. 1923. november 17. I. l.

¹⁷ Kosztolányi Dezső levele Milkóhoz 1910. január 10-éről az ORI könyvtárban. Közzétettük: It. 1959. 105.

¹⁸ Eisenstädter Lukács, az 1878-ban alapított Szegedi Napló felelős szerkesztője és tulajdonosa Borostyáni Nándor közvetítésére Gelléri Mór társaságában személyesen kereste fel Mikszáthot, s hívta le az írók lapjához Szegedre (A Szegedi Napló huszonöt éve 65–6.). A lap első száma 1878. július 28-án jelent meg. Mikszáth augusztus 1-én érkezett új állomáshelyére [NACSÁDY JÓZSEF: Mikszáth szegedi évei. (1878–1880). Budapest. 1956. 25.]. Eisenstädter nevét 1880 szeptemberében Enyedire változtatta (SZINNYEI: Magyar Írók II. 1333–4.). Felesége, Zsótér Ilona, a dúsgazdag Zsótér Andor leánya, művelt asszony, aki férjének műgyűjtő szenvedélyét hozzáértéssel támogatta (MILKÓ: Enyedy Lukács. Bácsmezei Napló. 1924. február 10. 9. l.). Mikszáth gyakran megfordult Enyediéknél és a Zsótér-házban (NACSÁDY I. m. 31): „... örömmel látogatott el Enyediékhöz. Enyediné az akkori Szeged szuperintelligens asszonyai közé tartozott. Könnyed, szellemes társalgó volt — élményt jelentett társasága”. (CSERZY BÉLA: A nagy palóc elindult... [Mikszáth Kálmán szegedi éve] Szeged. 1939. 93. Életrajzi regény). Nagyon kedvelte Zsótér Andort: „minden vasárnap Szatymazon volt nála” (CZIMER KÁROLY: A szeged-belvárosi kaszinó százéves története. [1829–1929] Szeged. 1929. 208.). Szegedről távozása után is levelez Zsótér Mariskával, Ilona húgával. Az 1882–83-ból keltezett levelek évődő, udvarló hangja közeli, baráti kapcsolatról tanúskodik (Orsz. Széchényi Könyvtár kéziratára). Vö. ehhez: CSERZY BÉLA I. m. 94–100.

¹⁹ Milkó ismeretségét az Enyedi- és Zsótér-családdal több irányból közelíthetjük meg. Enyedi Lukács Szabadkán született 1845-ben. Apja, Eisenstädter István a város „legtékintélyesebb manufaktúristája volt” (Bácsmezei Napló. 1924. február 10. 9. l.). Milkó édesapja ugyancsak Szabadka legtöbb adó fizető polgárai közé tartozott (Szabadkai Hírlap. 1888. augusztus 12.). A társadalmi érintkezés lehetősége tehát fennállott. Egyébként is Milkó visszaemlékezésének hangja közvetlen, baráti viszonyt tünete fel (Bácsmezei Napló I. h.). Érintkezések irodalmi vonalon is nyilvánvaló. Milkó tárcaírója volt a Szegedi Naplónak (A Szegedi Napló huszonöt éve 11. l.). Rokonsága útján is tarthatta a kapcsolatot a jómódú Zsótér- és Enyedi-családokkal. A szegedi Milkók is részt vesznek a kapitalizáló város életében. Vannak közöttük gyáriparosok (LÖW IMMÁNUEL-KULINYI ZSIGMOND: A szegedi zsidók 1785-től 1885-ig. Szeged. 1885. 46.) és építési vállalkozók is (Szegedi Napló. 1881. szeptember 13. 3. l.). Nőtájak a zsidó növegyetben szerepelnek (uo. 1881. január 25. 3. l.). Mikszáth már 1879 januárjában elismeréssel szól az izraelita növegyet báljának haziasszonyairól (Szeged Könyve II. Mikszáth Kálmán Munkái. 39. kötet. 118.).

²⁰ Mikszáth a levelet Szegedről küldi Szabadkára 1879-ben vagy 1880-ban. Az 1878. esztendőét számlátson kívül hagyhattuk, mivel a szegedi felsővárosi plébánia anyakönyvi bejegyzése szerint Zsótér Sarolta Ilona mint Zsótér András Andor és Vékes Franciska leánygyermeké 1852. május 4-én született (BÁLINT SÁNDOR dr. egyetemi tanár szíves közlése). Mikszáth 1878 májusában még nem volt Szegeden. Tehát az ez évi születésnap alkalom kicsik az ünneplő lehetőségek sorából. E tény-körülményen kívül a levél írásának időközét még a névhasználat is meghatározza: Enyedi ugyanis 1880 szeptemberében cserélt nevet, Mikszáth pedig itt még régi nevén említi lapja szerkesztőjét.

Tisztelt barátom!

A „Pesti Hírlap” vezetőinek megbízásából mint a lap munkatársa,²¹ a ki önt személyesen is szerencsés ösmerni, fölkérem, szíveskedjék a lapot fölkeresni kedves tárczáival és csevegéseivel.²² Azt a honoráriumot, amit önnek Vadnay fizet, mi is szívesen megadjuk.²³ Ön egészen szó nélkül hagyott el bennünket a multkor.

Budapest Jun. 881.

Őszinte tisztelője

Mikszáth Kálmán

(A levélpapír fejléce: „Pesti Hírlap” szerkesztősége V. nádor utca 7. sz.)

Budapest, júl. 20. 81

Tisztelt barátom!

Nem értem önt. Mit vétett önnek Blaha Lujza, hogy csipkedi?²⁴
Elpalástolt szerelem-e az, — vagy pedig igazi epe?
Hiszen igaz, hogy mi ujságírók és mindenféle írók iszonyú helytelen posztókat foglalunk. Mi tesszük nagyga a színésznőket és érdekesekké — másoknak.
Mi írók faragjuk ki tündér sípna a nyers anyagot, mi adjuk rá a politurát is, de a mágnaók fúrják ki.

Különben nincs kedvem vicczelni. Én ugy sem változtathatom meg a világot. Ön még — talán . . .

A szabadkai szerény tudósításokat Piripócsy úr tollából kapjuk.²⁵ De ez — meg fogja ön engedni — nem a mi hibánk, de az öné.

Levelemet, melyet a redakció nevében írtam önnek előttem sokra becsült közreműködését kérve, fényes föltételek mellett, jónak látta válasz nélkül hagyni.

S így meg kell elégedni azzal — ami jut.

²¹ A Pesti Hírlap szerkesztőségéből 1881. május 26-án kivált Csukássy József szerkesztő és a lap belső munkatársainak egy része. Ekkor került a laphoz Borostyáni Nándor s általa Mikszáth (VÁRDAI BÉLA: Mikszáth Kálmán. Budapest. 1910. 80. l.). Mikszáth nyilatkozatát új szerződéséről és a lapnál adódó korlátlan munkalehetőségről I. MIKSZÁTH KÁLMÁNNÉ: Visszaemlékezései. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1957. 188.

²² E felszólítás után Fűrdoi élmények címmel július 21-én jelent meg Milkó-tárca a lapban (Pesti Hírlap. 1881. 199. sz. 1.).

²³ Vadnay Károly 1875 augusztusában fogadta Milkót a Fővárosi Lapok munkatársai közé. Meghívó levelében így ír: „ha ön egy szépirodalmi lap szerényebb budgetjéhez mért honorálásával (egy sor 3 kr) meg van elégedve, akkor állandó munkatársul szívesen üdvözölöm” (Vadnay levelezőlapja az ORI könyvtárban: Nyugat. I. h. 188.).

²⁴ Milkó Blahánéről szóló cikkét vagy másfajta írását nem sikerült megtalálnunk. Mikszáth tréfálkozó méltatlankodását azonban értjük. Lelkesedett Blahánéért. Így idézi: az ország legértartosabb szépe (Szegedi Napló. 1881. január 13. 2. l.); a legszebb asszony (uo. szeptember 11. 1. l.). Elárulja érzelmeit: „Összehúzta finyasan pisze orrocskáját” (uo.). Számára Blaháné a szépség-mérték: „Kedves arczocska (ti. Réthi Lauráé), némi hasonlatossággal Blahánéhoz (Szeged Könyve. II. 258. — L. még NACSÁDY JÓZSEF i. m. 28.). Midőn Yan Csi (= Sziklay János) karcolatot közöl Suppé Fatinica c. operettjének új betanulással és szereposztással megtartott népszínházi főpróbájáról, és benne arról a várható sikeréről ír, amelyet Blaháné szépsége fog majd kiváltani a közönségből (Pesti Hírlap. 1882. november 29. 14. l.), egy irodalmi levél Mikszáthnak tesz szemrehányást, hogy a cikk Blahánében csak a színésznőt dicséri, az énekesről ellenben hallgat (Bolond Istók. 1882. december 10. 6. l.).

²⁵ A riportszerű szabadkai tudósítások ebben az időben általában névjelzés nélkül jelentek meg a lapban. Pl. Arany és babér. Tárgya: gyalogló verseny Szabadkáról Palicsra (Pesti Hírlap. 1881. július 6. 4. l.). Palicsról. Tartalma: apró fürdői mozzanatok (uo. 1881. július 21. 1. l.). Blaháné szabadkai fellépéséről egy — csi névjegyű beszámoló tudósít (uo. 1881. július 10. 4. l.). Az álnév mögött Békefi Antal, a Szegedi Napló munkatársa rejtőzhet (vö. GULYÁS PÁL: Magyar Írók Alnév Lexikona. Budapest. 1956. 107.).

A „PESTI HIRLAP“ SZERKESZTŐSÉGE

Budapest V., nádor-utca 7. sz.

Budapest, jul 20. 81

Tisztelt barátom!

Vem értem ért. Mit vesett önnek Blaha László
hoggy csipkedé?

Elpálás volt szemem e az, - vagy pedig igazi épe?

Nincsen igaz hogy mi országunk és mindenféle írók, esemény-
helytelen posztulat foglalkoznak. Mi tessék nezzünk a nincsenek
és érdekesekké - másoknál.

Ma írni fogjuk ki minden szívet a nyers anyagot
mi adtuk rá a politikát is, de a misztikus fogják ki.

Külföldben nincs kedvem viccelni. En nagy sem
váltorokkalam meg a világot. Ön meg - talán - . . .

A Szabadkai szerény tudósításokat Párizsban ut-
tollalról kapjuk. De ez - meg fogja ön csegedni - nem ami
hibénk, de az öné.

devenként, melyet a redakció nevében értem önnek
elöttem jóra kívánok kíváncsiságot kérek, fényes fölételek
nehett, ~~szó~~ szóval tette válasz nélkül kérem.

S így meg kell csegedni arról - ami jött.

Ma Amny és Petőfi nem volna Gáspár Jánosnak
szenvedni bankettelét: mert bankettelének lenni kell...

Haber ön nem ért tartja.

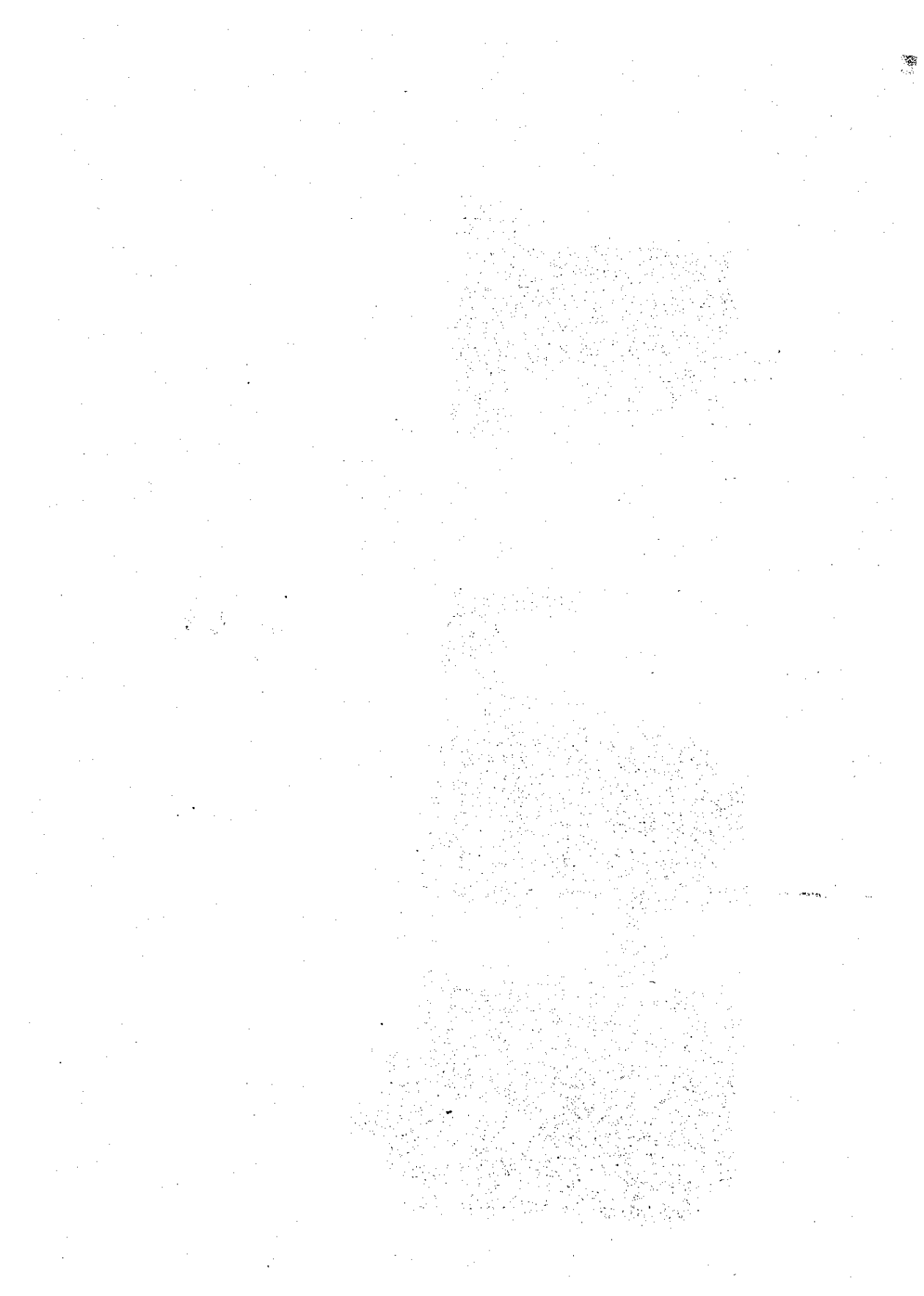
Ön lemond mindenről: mert lemond Blahánéval
lehetetlené tenni magát ezzel arról, hogy valakit meg di-

cserehessen.

Legnagyobb a ki egyen itt állítottak minden a szóval van,
art írni, hogy elváltott levelezé vagy a választ.

En pedig tette szívetül kívánom az egyen
országunkig.

Építő barátja
Miklós Kalmay



Ha Arany és Petőfi nem volna, Gáspár Imrének rendeznénk bankettekét: mert banketteknek lenni kell...²⁶

Habár ön nem ezt tartja.

Ön lemond mindenről: mert lemond Blahánéről. Lehetetlenné teszi magát ezzel arra, hogy valakit megdicsérhessen.

Légrády,²⁷ a ki épen itt ólálkodik, midőn e sorokat írom, azt üzeni, hogy elküldött levelére várja a választ.

Én pedig tiszta szívemből üdvözlöm az egész viszontlátásig.

Tisztelő barátja

Mikszáth Kálmán

(A levélpapír fejléce: A „Pesti Hirlap” szerkesztősége Budapest V., nádor utca 7. sz.)

4.

Tisztelt uram!

Kész örömmel írok lapjába, kivált deczembertől kezdve.²⁸ Mindjárt az első számokba nem küldhetek, mert két helyütt írok beszélyeket folytatásokban (Istók és Regényvilág),²⁹ ami csöpp üres időm van, azt arra kell fordítanom; mert mindig trémákat állok ki a szerkesztőim³⁰ miatt, hogy mit fognak csinálni, ha nem írom meg nekik? Valószínűleg ők is trémáznak.

De Ön legyen nyugodt, s hagyjon két hétig engem is nyugodtan küzdeni a kétségbeesséssel. Azontúl aztán (látni fogja) az Öné vagyok.

Igaz híve

Mikszáth Kálmán

[1882. október 1—8]³¹

(A levélpapír fejléce: A „Pesti Hirlap” szerkesztősége Budapest, V., Nádor-u tca 7. sz.)

²⁶ A célzás nem világos. Mikszáth és Gáspár Imre között a hetvenes években meghitt barátság szövődött. Együtt töltötték szabadidejüket, nélkülöző életük büfelejő éjszakáit (SZIKLAY LÁSZLÓ i. m. 97. l.). Mikszáth ebben a barátságban igaz segítő társnak bizonyult. Állást akar szerezni Gáspárnak: „Kedves Imre! Igéretemhez képest intézkedést tettem, hogy te nálunk mint újonddász leszel alkalmazva, s helyedek már holnap kell elfoglalnod: légy szives tehát ma délután öt óraker *okvetlenül* eljönni, hogy a szerkesztőnek bemutatassalak. Öszinte barátod Mikszáth Kálmán” (Orsz. Széchényi Könyvtár kéziratára). Ez a keltezetlen levél (talán behívó a Pesti Hirlaphoz?) minden fenntartás nélkül rögzíti Mikszáth érzelmi közelségét. A Milnkóhoz küldött levél kijelentése viszont némi idegenkedéssel Gáspár jellemvonásait veszi célba. Egy önmagát túlbecslő, nagyságával kérkedő egyén magatartására utal. Feltevéssünket több mozzanat valószínűsíti: Gáspár az általa szerkesztett versantológiában (Új nemzedék. Nagyvárad. 1877.) a maga költészetét jellemzi a leírészetesebben, magától közli a legtöbb verset (SZIKLAY LÁSZLÓ i. m. 56.), nem riad vissza az önréklám izetlen formáitól sem (uo. 67—68.). Hangosan kereste az érvényesülést. 23 éves korában így ír Milnkónak: „Igen örvendek annak is, hogy Önben immár tettem szert egy szavazatra, most a Petőfi Társaságba és később a Kisfaludy Társaságban nyerendő helyet illetőleg” (Bácsmegeyei Napló. 1929. december 29. 17. l.). Milnkó így jellemzi egykori barátját: „Mikszáth Kálmán figurázta ki őt egyszer valamelyik élelclapban, közölve a Gáspár Imre-társaság alapszabályait. Szelid gúnnyal tréfálta itt meg az érvényesülni kívánó fiatal költőt a későbbi nagy elbeszélő, s az ifjú poeta boldog volt, hogy gúny tárgyává tették. Hiübb volt, semhogy az agyonhallgatást elviselhetne volna” (uo.). Egyébként Milnkó elismeréssel szól Gáspár Imréről: a magyar költészet érdekes alakja, szellemessége a maga időpontjának reprezentatív szülötte (uo. 1930. január 5. 17. l.). Gáspár hasonlóképpen nyilatkozik Milnkó tárcáiról: „A Fővárosi Lapokban olvastam a minap azon tárcák egyikét, melyeket „Uj Nemzedék” című könyvem utószavában is volt alkalmam igen szellemeseknek s könyvnyed, kedves irály tekintében oly kiválóknak nyilatkoztatnom” (uo. 1929. december 22. 17. l.). Gáspár versantológiájának végén seregszemlért tart a magyar szépirodalom új nemzedékének művei felett. Milnkótól négy tárcát említ (i. m. 376.).

²⁷ Légrády Károly (1834—1903) 1878 decemberében alapította a Pesti Hirlapot. Egy ideig a lap főszerkesztője volt (SZINNYEI: Magyar Írók VII. 962—3.; Révai Nagy Lexikon XII. 595.).

²⁸ Milnkó 1882. október 1-től december végéig szerkesztette a hetenkint kétszer megjelenő Bácskai Közönyt (SZINNYEI: Magyar Írók VIII. 1409.). Az újság 1882 végén a negyedik évfolyamán megszűnt (IVÁNYI ISTVÁN: Szabadka szabad királyi város története. II. Szabadka. 1892. 561.). A lap példányaira sem Budapest, sem Szeged könyvtáraiban nem sikerült ráakadnunk.

²⁹ A Bolond Istók 1882. október 8-i (41. sz. 6. l.) és 15-i (42. sz. 8. l.) száma közli Mikszáthnak *Egy vármegye a tarisnyában* c. elbeszélését (A Jubileumi kiadásban *Mikor a sarkóvet hoztuk* címmel s némi szöveg-módosítással jelent meg, pl. Bihar megye helyett Békés megye. A tekintetes vármegye. Mikszáth Kálmán Munkái. Budapest, 1910. 14. kötet. 46—55.). A Regényvilág három folytatásban hozta *A mi hőseink. Zahony és Graca története* c. elbeszélését (Regényvilág, Magyar családi regénytár a művelő közönség számára. 1882—83. Harmadik évfolyam. Budapest. 1883. 5., 25., 43.). Könyvalakban I. BISZTRAY GYULA—KIRÁLY ISTVÁN: Mikszáth Kálmán Összes Művei. Budapest. 1956. 2. kötet 303.

³⁰ Bartók Lajos, a Bolond Istók és Révai Mór, a Regényvilág felelős szerkesztője.

³¹ A levelet Mikszáth 1882. október 1-e és 8-a között írhatta. Meggondolásaink a következők: Milnkó 1882 októberében vette át a Bácskai Közönyt szerkesztését. Az a körlevél, amelyben Mikszáth Milnkót munkatársul hívja a Magyarországra s a Nagyvilághoz, ugyancsak 1882 október havában készült. A Regényvilág heti kiadvány volt, s minden évfolyamának első füzeté október első hetében jelent meg. Mikszáth elbeszélése az 1., 2. és 3. heten látott napvilágot. Tehát mindkét elbeszélés első részét október 8-ig köztölték, s így Mikszáthnak a folytatások írásához már 8-a előtt hozzá kellett fognia. Egyébként is a következő, október 12-én postára adott Mikszáth-level minden bizonylan csak válasz arra a kérdésre, amelyet Milnkó Mikszáth elhárító sorainak vétele után küldött Szabadkáról.

Nagyon szívesen egyezem bele mindenbe.³²

Nem győzőm üdvözölni.

Mikszáth Kálmán

(Postai levelezőlap. Címzés: Tek. Dr. Milkó Izidor úrnak Szabadkán. A postabélyeg kelte: Budapest-Főposta 1882. okt. 12 — Szabadka 1882. okt. 13.)

Igen tisztelt Barátom!

Nevének megpillantásánál kedves emlékekbe merülök a régi jó időkből, mikor még nem voltam se pácziens, se doktor.³³

Szíves értesítését, valamint közreműködését kis ünnepem megszépítésében (mert ékesíti azt a szabadkai megnyilatkozás is) hálásan köszönöm.³⁴

Bpest ápr. 3 1910

Igaz híve
Mikszáth Kálmán

(Az író névjegykártyájára írva. Címzés a levélborítékon: Nagyságos Dr. Milkó Izidor úrnak Szabadka. A postabélyegző kelte: Budapest 910. ápr. 4 — Szabadka 910. ápr. 4.)

II.

Wolfner József (1856—1932)³⁵ könyvkiadói tevékenysége révén érintkezett Mikszáth pályájával. Az író kapcsolata a Singer és Wolfner céggel 1885-ben, a vállalat alapításának évében kezdődött. Ekkor indították meg a tulajdonosok, köztük Wolfner József az Egyetemes Regénytár c. sorozatot. Itt jelent meg Mikszáth A lohinaí fű c. elbeszélése.³⁶ 1888-ban adták

³² Milkó nyilvánvalóan közölni akarta a Bácskai Közlönyben Mikszáth valamelyik régebbi írását. Érdekes volna tudnunk, hogy Mikszáth melyik munkájának újabb megjelentetéséhez adta hozzájárulását.

³³ Az író 1909 januárjában súlyos tüdőgyulladásra esett át. A betegség az egyébként is asztmában és állandó hurutban szenvedő Mikszáth egészségét végzetlenül aláasta (MIKSZÁTH KÁLMÁNNÉ i. m. 271.) Erre az egészségi állapotra utal a „páciens” kitétel. A „doktor” cím célzás a Mikszáth-jubileum egyik mozzanatára. Az egyetem díszdoktorrá avatta Mikszáthot. Az oklevelet 1910. május 16-án a jubileumi ünnepség keretében adta át Sáhgy Gyula rektor (A Mikszáth-jubileum története. Mikszáth Kálmán Munkái. Jubileumi kiadás. 32. kötet. 41.).

³⁴ Beöthy Zsolt mint a Kisfaludy Társaság elnöke már 1909. február 21-én indítványozta Mikszáth 40 éves írói jubileumának megünneplését (A Mikszáth-jubileum története. i. m. 3.). A hivatalos ünnepségek sorát a Petőfi Társaság kezdte meg 1909. április 20-án (uo. 32.). 1910 elején az ország iskolái, irodalmi társaságok, vidéki művelődési egyesületek tartanak ünnepélyt (uo. 32.). MIKSZÁTH KÁLMÁNNÉ i. m. 278.). A Szabadkai Szabad Lyceum Egyesület Mikszáth-ünnepélyt 1910. április 3-án, vasárnap délután 5 órakor tartották a szabadkai Pest-szálloda nagytermében. „Az ünnepélyt dr. Milkó Izidor, a lyceum elnöke nyitotta meg, aki szép lendülettel szavakban ismertette röviden Mikszáth jelentőségét a magyar irodalomban. Indítványára az egyesület táviratilag üdvözölte Mikszáthot negyven éves írói jubileuma alkalmából” (Bácsmezei Napló. 1910. április 1. 2. l.; április 6. 1. l.). Mérelné Juhász Margit szívességéből közölhetjük a távirat szövegét: „A szabadkai Szabad Lyceum Egyesület Mikszáth-ünnepéről a város legnagyobb terméből, mely a költőt lelkesen ünneplő közönséggel van tele, tisztelettel és szeretettel teljes szerencse kívánatunkat küldjük a nagy írónak, aki negyven esztendő óta gyönyörködte a magyarságot és a nagy világot halhatatlan humoránál és nemes költészetének örökbecsű termékeivel, a magyar írásművészetnek világszerte megbámult remekeivel. Hálásan köszöntjük Nagyságodat ez országos nevezetességgel s az egész kultúr emberiség érdeklődésével megünneplelt évfordulón és kívánjuk, hogy még sokáig élvezhesse boldog családi körében Magyarországnak és az egész művelt világnak csodáló elismerését. Milkó Izidor elnök” (MTA Kézirattára. Jub. gyűjt. 2. cs. 28.). Ugyancsak Mérelné Juhász Margit jóvoltából közreadhatjuk a levél szövegének változatát is. Bármennyire feltűnő is a jelenség, Mikszáth fogalmazványt készített a levélről: „Igen tisztelt Barátom! Nevének megpillantásánál kedves emlékekbe merülök a régi jó időkből. Szíves értesítését, valamint közreműködését kis ünnepem megszépítésében (mert ékesíti azt a szabadkai megnyilatkozás), szívem mélyéből köszönöm. Igaz híve Mikszáth Kálmán” (MTA Kézirattára. Ms. 39/b.).

³⁵ Révai Nagy Lexikon. XIX. 585. l.: Uj Idők. 1932. I. 246., II. 539.

³⁶ Vö. BISZTRAY GYULA—KIRÁLY ISTVÁN: Mikszáth Kálmán Összes Művei. 3. kötet. Budapest, 1957. 265—7.

ki először az Egyetemes Regénytár Almanachját. Ezt a kiadványt Mikszáth szerkesztette s huszonhárom éven át haláláig írta hozzá évről évre az előszót.³⁷ Az író közvetlen barátság fűzte kiadóhához, és ehhez a jóviszonyhoz nem kis mértékben járulhatott hozzá Wolfner Józsefnek írókat és irodalmat pártoló magatartása.³⁸

Az alábbi, Wolfnerhez írt Mikszáth-levél lelőhelye az ORI könyvtára.

Tisztelt Barátom!

Annyi mindenféle értekezlet volt Pesten a szabadelvű párt bomlási processusa kapcsán,³⁹ annyszor voltam Pesten s annyszor és annyian híttak és hínak folyton, hogy már meg van a fejem zavarodva, melyikre menjek, melyikre ne menjek, mikor hol vagyok és hol leszek, fii vagyok-e, leány vagyok-e, hazafi vagyok-e vagy hazaáruló — hogy ki se tudom mondani.

Ily viszonyok közt nehéz volt önt értesíteni.

Most azonban mégis jutottam annyira, hogy a következő program szerint reményilek mozogni.

Aug. 21-én Pesten keresztül Czirkeveniczába (!) megyek a familiával, de minthogy az nap este elutazom, Pesten mindössze egy délutánt töltök — tehát ott semmit se végezhetnék.

Azonban szeptember 9-én véglegesen hazajövök Czirkveniczából s azt hiszem, az előjeleket nézve, nem későn céljainkra nézve; ha azok esetleg megvalósíthatók most, megvalósíthatók lesznek akkor is.

Nézetem szerint elég, ha akkor találkozunk. Azonban természetesen csak örülnék, ha előbb is láthatnók egymást.

21-ikén Horpácson leszek.

21-én délután Pesten*.

22-től szeptember 8-ig Czirkveniczán. Wolfner József látásának mindenütt örül Mikszáth Kálmán és szívesen látja vendégül akárhol.

Reményilem azonban, hogy Wolfner József a puskát is elhossa akkorra.

Addig is maradtam, igaz szeretettel

hű barátja

Horpács aug 15. 1905

Mikszáth Kálmán

U. i. Azt kérdezhetné: Hogy mért nem maradok Pesten hosszabb ideig?

Taktikai célokból — felelem én, de mivel hosszadalmas volna írásban indokolni, majd csak élőszóval magyarázom ki.

Méreiné Juhász Margit

GYULAI PÁL SZÉLJEGYZETEI MIKSZÁTH: JÓKAI MÓR ÉS KORA C. MŰVÉNEK KORREKTURAPÉLDÁNYÁN

Mikszáth 1906-ban A „tökéletes könyv” c. tárcájában, amelyet a Vasárnapi Ujság számára írt,¹ a következőket mondja:

„... az első kötetet már megírtam, a nyomdában kiszedték és én a szedésből kefével lehúztattam vagy tizennégy példányt, szétküldvén azokat nagy tudományú celebritásoknak:

* Pesten nem leszünk szállva sehol. De ha ráérek betekintek a boltba⁴⁰ egy félórára.

³⁷ RUBINYI MÓZES: Mikszáth Kálmán élete és művei az összes művek bibliográfiájával. Budapest, é. n. [1917] 33. — Mikszáth Kálmán: Írói arcképek. Sajtó alá rendezte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta BISZTRAY GYULA. Budapest, 1953. 5–6.

³⁸ L. Uj Idők, 1932. I. 245–250., 450. l., II. 537–39.

³⁹ A szabadelvű párt a Deák-párt és a Tisza Kálmán vezette balközép egyesülése alapján jött létre, s lett 30 éven át az ország kormányzó pártja (1875–1906). A századforduló idején a kiéleződő osztályharc és politikai küzdelmek során a függetlenségi párt meggyengíti erejét. Tisza István 1905. január 5-én felosztatja a képviselőházat. Az újonnan kiírt választásokon a szabadelvű párt vereséget szenved (MÓD ALADÁR: 400 év küzdelme az önálló Magyarorszáért. Budapest, 1954. 398–400.). A párt 1906. április 11-én tartotta utolsó ülését (Révai Nagy Lexikon. XVII. 260.). Mikszáth az 1887. évi választásokon került be a parlamentbe. A Háromszék megyei Ilyefalván jut mandátumhoz kormánypárti programmal (Pesti Napló, 1887. június 12., reggeli kiadás, melléklet 1. l.). Majd 1892-ben Fogaras képviselője lett (uo. 1892. január 30. A P. N. esti lapja 2. l.). Mikszáth és a szabadelvű párt viszonyát l. KIRÁLY ISTVÁN i. m. 99–111. Mikszáth 1905-ben szembefordul Tisza Istvánnal (uo. 154.).

⁴⁰ A Singer és Wolfner cég könyvesboltja: VI. Andrássy út 10.

¹ L. VU. 1906. 53. évf. I. (jan. 7.) sz. 2.